

KRANJSKA GORA SREDNJI VRH

SREDNJI VRH SKOZI ČAS

Srednji Vrh je hribovska vas v občini Kranjska Gora, ki leži v naročju sončnih Karavank. Od tod je pogled na mogočne vrhove severnih robov Julijskih Alp; od Dovškega križa in Kukove špice, impresivne Martuljkove skupine s piramidno oblikovanim Špikom, prek robov Črnega vrha do Mojstrovke in Jalovca vse do stare božje poti Višarje.

Karavanke z Julijskimi Alpami in Kamniško-Savinskimi Alpami predstavljajo alpsko visokogorje, ki je sestavni del alpskega sveta na severu Slovenije.¹ Karavanke so izrazito podolgovato gorovje, visokogorsko le v skrajnem vršnem delu, ki se proti vzhodu nadaljuje v sredogorje. Danes zaradi državne meje, ki jih preseka na dvoje, ločimo Zahodne in Vzhodne Karavanke. Začnejo se pri Trbižu in končajo v okolici Slovenj Gradca. Vrhovi komaj presegajo dva tisoč metrov. Najvišji vrh Zahodnih Karavank je Kepa (2134 metrov). Prisojna južna stran je položnejša kot severna.

Srednji Vrh (961 metrov) je po parcelni razdelitvi gručasta vas. Po do sedaj znanih virih seže naselitev v čas višinske ali rovtarske kolonizacije, v 15. stoletje. V tem času so Ortenburžani poselili Zgornjo dolino in sezidali cerkev v Kranjski Gori.² Naselbine so nastajale tudi na višje ležečih predelih in gozdnih krčevinah, na nadmorski višini okoli 1000 metrov,

kot vas Srednji Vrh. Dodatne selitve je pospešil tudi potres leta 1348, ki je porušil Beljak in preoblikoval južno pobočje Dobrača. Močno je prizadel celotno Kranjsko in Koroško, zato je zagotovo preoblikoval tudi relief Gornjesavske doline in Karavank, ki so postale težje prehodne.

Prva znana pisna omemba kmetov iz Srednjega Vrha in Gozda je v najstarejšem ohranjenem urbarju gosposke Bela Peč iz leta 1498.³ V urbarju sta omenjeni naselji Gozd s petimi rovti (gerewt, gereut- krčevina) in Srednji Vrh s šestimi rovti.⁴ Na podlagi ljudskega izročila bi lahko domnevali, da je bil Srednji Vrh s pripadajočimi planinami obljuden s Koroške strani, saj se vse bolj kaže, da so visokogorske planine v jugovzhodnem alpskem prostoru za potrebe pašništva in pozneje rudarjenja izrabljali že od rimskega časa dalje.⁵ Tudi v ustnem izročilu se je ohranilo pričevanje, da je bil Srednji Vrh prvotno Koroška planina. S tem so lahko povezani tudi stari ljudski spomini na uničevalne pohode Korošcev, ki so Srjanom »kradli« živino in uničevali pridelke, kar je tudi zapisano.⁶ To uganko pustimo razrešiti nadaljnjim raziskavam.

V urbarju belopeškega gospodstva iz leta 1498 so v Srednjem Vrhu navedeni gospodarji: *Mertl, Kantziann Klebana, Jacob Klebanna, Balthaser Klebanna, Jemne Smele in Lucas Smele*. Skupaj z Gozdom in Alten Schut (Na produ) so dajatve plačevali v denarju, vsak v znesku 64 soldov,

1 Perko in Orožen, Slovenija, pokrajine in ljudje, Ljubljana, 1998, str. 27

2 Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Celje, 1992, str. 252

3 Mlinar, Urbarji belopeškega gospodstva, Ljubljana, 2018, str. 86

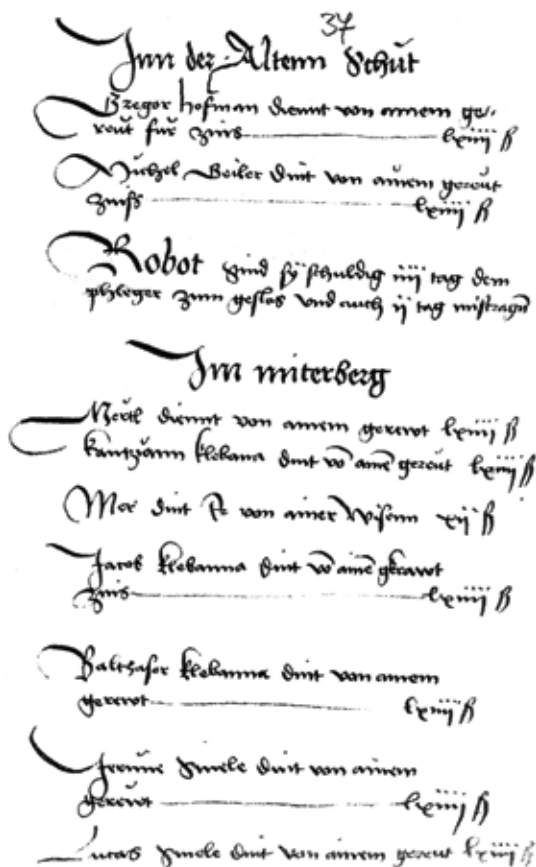
4 Kačičnik-Gabrič, Kmečko življenje v Zgornjesavski dolini v 18. in 19. stoletju, Ljubljana, 2016, str. 307

5 Horvat, Arheološki sledovi v slovenskem visokogorju, Človek v Alpah, 2006, str. 21

6 Černe, Srednji Vrh, tipkopis, str. 9

skupno pa še činž v višini 40 soldov ter desetino v znesku 24 soldov. Na podlagi dajatev sklepamo, da so bile posesti na Srednjem Vrhu zaokrožene in velike za eno hubo.⁷

Iz časa med obema belopeškima urbarjema sta poznana proces kranjskogorskega župnika

Opis Srednjega Vrha na sedemintrideseti strani urbarja belopeškega gospostva iz leta 1498

Gašperja Oparnika proti belopeškemu oskrbniku Hansu Schwarzu zaradi pobiranja desetine od trinajstih rovtov iz Srednjega Vrha in Gozda⁸ ter tožba Srjanov in Rutarjanov z grofom Moškonom (zastavnim upnikom belopeške graščine), ki je potekala med letoma 1603 in 1609 in je imela za posledico povišanje dajatev. Temu so se podložniki iz Srednjega Vrha leta vztrajno upirali, a dajatve so kljub temu ostale.⁹

V urbarju belopeškega gospostva iz leta 1636 pa so navedeni naslednji gospodarji v Srednjem Vrhu: *Thomas in Adam Mertl, Paul Clebeina, Bastian Khatzian, Peter Balthasar, Valentin Smolle*. Tu je že podrobneje opisana tudi posest kmetij. Domačija pri Merklnu, kjer sta gospodarila Thomas in Adam Mertl, je bila cela kmetija s pašniki, travniki in njivami, na katerih so gojili pšenico, ječmen in ajdo. Od živine so imeli par volov, krave in drobnico. Hlebanjeva domačija, z gospodarjem Paulom, je bila cela kmetija s pašniki, travniki in njivami, na katerih so gojili pšenico, ječmen in ajdo. Od živine so imeli par volov, krave in drobnico. Kocjanova domačija, z gospodarjem Bastianom, je bila cela kmetija s pašniki, travniki (na enem stoji hlev) in njivami, na katerih so gojili pšenico, ječmen in ajdo. Od živine so imeli par volov, krave in drobnico. Vavčarjeva domačija, na kateri je gospodaril Peter Balthasar, je bila cela kmetija s pašniki, travniki in njivami, na katerih so gojili pšenico, ječmen in ajdo. Imeli so tudi par volov, krave in drobnico. Smolejeva domačija z gospodarjem Valentinom je

⁸ Černe, Srednji Vrh, tipkopis, str. 3.

⁹ Mlinar, Urbarji belopeškega gospostva, Ljubljana, 2018, str. 45.

bila cela kmetija s pašniki, travniki in njivami, na katerih so gojili pšenico, ječmen, rž in ajdo. Poleg tega so imeli še par volov, krave in drobnico. Za Srednji Vrh je navedeno tudi število prezimljenih živali: 16 volov, 51 krav, 39 ovac in 300 glav drobnice. Vse kmetije so plačevale jurjevino (v ovcah in jagnjetih) ter povečano desetino od pridelka žita. Poleg naštetih prihodkov od agrarnih obratov so navedeni tudi prihodki od neagrarnih obratov (10 odstotkov). Gre za prihodke od lesa, saj sta v urbarju omenjeni dve žagi pri Hlebanju in Vavčerju (*Paul Clebeina in Peter Balthasar*). Za vse kmetije je še veljalo, da morajo opraviti štiri dni tlake na leto, od tega en dan s prevažanjem in tri dni s košnjo. Poleg tega so dolžni pomagati pri čiščenju gnoja na gradu Bela Peč, kar morajo odslužiti in te obveznosti ne smejo nadomestiti v denarju.¹⁰

V nadaljevanju bova orisali čas od 18. stoletja na podlagi terezijanskega, jožefinskega in franciscejskega katastra. V tem stoletju se začne širiti razsvetljenstvo, katerega vodilna misel je bila vera v napredek in razvoj, ki ga je mogoče doseči z razumom. Med razsvetljene absolutiste sta spadala tudi Habsburžana Marija Terezija in Jožef II., ki sta izvedla številne reforme na različnih področjih. Z njimi sta želela izboljšati socialni položaj, raven pismenosti in osebni status podložnikov, vse z namenom okrepiti moč države in oblast.

Po nenadni smrti cesarja Karla VI. je na avstrijski prestol leta 1740 sedla njegova hči Marija Terezija,

ki ji je oče s »pragmatično sankcijo« zagotovil oblast. Vladanje triindvajsetletne Marije Terezije se je začelo z vojno, v kateri ji je Friderik Pruski odvzel Šlezijo. Takrat je spoznala oslabeledost in zastarelost monarhije ter začela utrjevati svoj položaj z reformami. Z upravno reformo je uvedla centralni upravni sistem. Za učinkovito pobiranje in povečanje davkov je ustanovila deželne vlade, ki so bile razdeljene na okrožja – kresije, znotraj katerih so bila zemljiška gospodstva. Srednji Vrh je v sklopu Gorenjske sodil v ljubljansko kresijo, katastrsko občino Gozd – Wald¹¹ in pod okrajno zemljiško gospodstvo Bela Peč.

Prvi tovrstni popis in hkrati ocenitev posesti zemljiške gospode in njihovih podložnikov sta nastala med letoma 1747 in 1748. Danes sta poznana kot **terezijanska davčna knjiga** ali **terezijanski kataster**. Zemljiška gospodstva so morala nastaviti urbar z enotnimi tabelami, v katere so vpisovali pridelek ter zemljišča gospodstva in kmetov, na podlagi katerega je podložnik dobil svojo številko. Kataster je bil osnova za odmero in pobiranje zemljiškega davka. Obdavčeval je cerkveno in plemiško zemljo ter dohodek od kmečkih dajatev. V katastru so popisali kmetije in pripadajočo posest, od katere so bile podložniku odmerjene dajatve. Skupni srenjski gozdovi so bili razdeljeni med kmete, ki so do tedaj imeli pravico souporabe.

Za učinkovitejše gospodarjenje se je Marija Terezija zavzemala za uvajanje novih kultur, kot je

¹⁰ Mlinar, *Urbarji belopeškega gospodstva*, Ljubljana, 2018, str. 133, 134 in 175.

¹¹ Štih; Simoniti, *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*, Ljubljana, 2016, str. 341-348.

obvezno sajenje tepk in krompirja, intenzivnejšo obdelavo zemlje ter hlevsko rejo domačih živali, ki je posledično pripeljala tudi do gnojenja zemlje.

Reformirala in poenotila je pravni sistem ter sprejela novi zakonik. Kresije so izvajale nadzor nad zemljiškim gospodom, podložniki pa so dobili možnost pritožbe. Leta 1753 je bilo za ta namen ustanovljeno tudi posebno sodišče. Pomembna je bila tudi vojaška reforma, s katero je bilo ukinjeno najemništvo in uveden naborni sistem. Za natančen pregled nad vojaškimi obvezniki so izvedli popis prebivalstva (1753) ter uvedli priimke in hišne številke (1777).

Za avstrijske dežele je 13. oktobra 1753 Marija Terezija izdala ukaz o popisu prebivalstva tako, da so zastopniki župnij poslali svojim škofom sezname župljanov. Na tem ukazu temelji **popis prebivalstva iz leta 1754**¹², ki je tudi prvi popis Slovencev. Srednji Vrh (lat. Med. monte) je leta 1754 spadal pod župnijo Kranjska Gora (popis župnije Kranjska Gora, Nadškofijski arhiv Ljubljana) in gospodstvo Bela Peč, katerega lastnik Jožef pl. Segalla (1719-1786) se je z družino okoli leta 1754 naselil v svoj dvorec v Kranjski Gori.¹³ Preden so ga leta 1970 porušili, je bilo v njem sodišče.

Tega leta je bilo v Srednjem Vrhu popisanih 9 družin, ki so živele na 7 kmetijah in v 2 kajžah.¹⁴

12 Gorenjske družine v 18. stoletju, Ljubljana, 2016, str. 15.

13 Golec: Matevž Režen pl. Segalla (1665-1772) – od podložniškega otroka s Sorškega polja do Zgornjesavskega gospoda, Iz zgodovine Zgornje Gorenjske, Kronika 64, št. 3, Ljubljana, 2016, str. 435.

14 Gorenjske družine v 18. stoletju, Ljubljana, 2016, str. 304 in 305.

To so bili:

Andreas Odermon, kajžar, vdovec, star 61 let, ima sina *Bartholomaeusa* (28 let) in njegova žena *Urshula*, (24 let). Njun naraščaj: *Thomas* (7 let), *Valentinus* (5 let), *Margaretha* (3 leta) in *Maria* (1,5 leta). Pri hiši je 7 ljudi. To je *Kajžnjekova* domačija.

Gregorius Lautescher, kmet, star 44 let, in njegova žena *Margaretha*, stara 38 let. Njun naraščaj: *Josephus* (16 let), *Georgius* (13 let), *Simon* (10 let) ter hčerki *Magdalena* (20 let) in *Helena* (5 let). Hlapec *Petrus* (22 let) in služkinja *Magdalena* (18 let). Pri hiši je 9 ljudi. To je *Vavčarjeva* domačija.

Matthaeus Schmoley, kmet, star 54 let, in njegova žena *Magdalena*, stara 50 let. Njun naraščaj: *Maria* (18 let), *Elisabetha* (15 let) in *Urshula* (10 let). Hlapci: *Josephus* (21 let), *Jacobus* (18 let), *Joannes* (13 let), *Bartholomaeus* (48 let). Pri hiši je skupaj 9 ljudi, od tega 4 hlapci. To je *Smolejeva* domačija.

Jacobus Hlebaina, kajžar, star 45 let, in njegova žena *Urshula*, stara 45 let. Njun naraščaj: *Joannes* (15 let), *Urbanus* (12 let), *Jacobus* (7 let). Družina šteje 5 ljudi. Rod nadaljuje *Joannes*, saj je leta 1787 vpisan v urbar. To je verjetno *Paishvar*.

Gregorius Lach, kmet vdovec, star 54 let, in sin *Matthaeus*, star 33 let, nadaljuje rod z ženo *Magdaleno*, staro 25 let, s katero imata naraščaj: *Primus* (1 leto) in *Maria* (3 leta). Hlapca: *Thomas* (16 let) in *Josephus* (12 let). Dekli: *Maria* (28 let) in *Margaretha* (12 let).

Najemnica *Helena*, stara 58 let, najemnik *Matthaeus*, star 25 let, in njegova žena *Gerthrudis*, stara 27 let, imata naraščaj *Agnes* (4 leta) in *Maria* (1 leto). Pri hiši je z vsemi hlapci in služkinjami 13 ljudi, od tega je 5 najemnikov. To je Vahova domačija.

Urbanus Sima, kmet vdovec, star 56 let. Njegov sin *Lucas* (29 let) in njegova žena *Maria* (25 let) ter hči *Maria* (3 leta). Hlapca: *Urbanus* (18 let) in *Gregorgius* (15 let). Dekla *Magdalena* (14 let). Pri hiši je skupaj s hlapci in služkinjami 9 ljudi. To je Kocjanova domačija.

Peter Mirtl, kmet, star 32 let, in njegova žena *Maria*, stara 27 let. Njun naraščaj: *Petrus* (10 let), *Elisabetha* (12 let), *Helena* (8 let), *Maria* (6 let), *Margaretha* (4 leta). Hlapec *Michael* (24 let). Pri hiši je skupaj s hlapcem 7 ljudi. To je Jureževa domačija.

Jacob Mirtl, vdovec kmet, star 72 let. Njegov sin *Sebastianus* (37 let) in njegova žena *Gerthrudis* (28 let) imata naraščaj *Leonardus*, star pol leta, ter hčere: *Maria* (9 let), *Urshula* (6 let) in *Margaretha* (3 leta). Hlapca: *Laurentius* (21 let) in *Gregorius* (16 let). Najemnika *Matthaeus* (73 let) in njegova žena *Agatha* (64 let). Skupaj je na domačiji s hlapci in najemniki 11 ljudi. To je Merklnova domačija.

Johannes Hlebaina, kmet, star 52 let, in njegova žena *Helena*, stara 46 let. Njun sin *Blasius* (31 let) in žena *Catharina* (28 let) imata naraščaj: *Gregorius* (12

let), *Joannis* in *Maria* (17 let) ter *Ursula* (13 let). *Blasii* ima naraščaj: *Thomas* (2 leti) in *Urbanus* (1 leto). Hlapci: *Primus* (19 let), *Stephanus* (18 let) in *Petrus* (13 let). Dekla: *Margaretha* (10 let). Pri hiši je 14 ljudi. To je Hlebanjeva domačija.

Iz popisa sledi, da je bilo leta 1754 v Srednjem Vrhu 87 prebivalcev. Na domačijah, kjer so v večini kmetje, saj sta med njimi le dve kajži, živijo družine z otroki, hlapci in deklami. V dveh primerih

Knjiga Gorenjske družine v 18. stoletju, Ljubljana, 2016.

so tudi najemniki, pri Vahu in Merklju. Od vseh prebivalcev je 50 moških in 37 žensk. V povprečju so moški stari 24 let, medtem ko so gospodarji v povprečju stari 40 do 50 let, če so starejši, pa so vdovci. Opazno je, da je žensk manj, le 37 odstotkov, in da so mlajše (v povprečju so stare 16, 8 leta). Ženske so najverjetneje zgodaj umirale, predvsem pri porodih. Rojevale so v povprečju na vsake 3 leta. Povprečna družina je imela 4 otroke. V popisu so moški vedno navedeni prej kot ženske (na primer pri naraščanju), tudi hlapci so pred deklami. Moškim je bilo najpogosteje ime *Urbanus*, *Gregorius* ali *Matthaeus*. Med ženskimi imeni izstopa *Maria*, pogosta pa so še *Urshula*, *Margaretha* in *Helena*.

Leta 1774 je bila s splošno šolsko reformo uvedena splošna šolska obveznost za otroke od šestega do trinajstega leta. Nastajale so javne šole, imenovane trivialke. V Kranjski Gori je šolski pouk potekal že okoli leta 1790. Otroci iz Srednjega Vrha so začeli šolo v Kranjski Gori obiskovati kasneje, saj še leta 1808 od 7 šoloobveznih otrok v Srednjem Vrhu v šolo ni prihajal nobeden.¹⁵

Cesar Jožef II. je mater Marijo Terezijo nasledil leta 1780 in nadaljeval reformiranje monarhije. Leta 1778 je izdal robotni patent, ki je tlako omejil na 156 dni v letu, pozneje pa zagotovil tudi možnost odkupa tlake. Leta 1781 je s tolerančnim patentom zagotovil versko svobodo vsem prebivalcem. V istem letu je razpustil tudi precej samostanov,

ki se niso ukvarjali z vzgojo mladine in strežbo bolnikov.

V primerjavi z vojaškim oziroma jožefinskim zemljevidom, ki ga je leta 1763 ukazala izdelati Marija Terezija kot vojaško izmero svojih dežel¹⁶, je v urbarju iz istega časovnega obdobja omenjenih več domačij, kot jih je v resnici vrisanih na zemljevidu. Tako smemo domnevati, da Srednji Vrh z vojaškega stališča ni bil zanimiva naselbina. Vas je iz Gornjesavske doline težje dostopna, zato je verjetno niso natanko pregledali in opisali. Odmaknjena lega nad dolino v zavetju Karavank pa kaže, da je bil Srednji Vrh tudi varna naselbina. Vojska si je za uspešno delovanje od nekdanj prizadevala dobiti znanje o strateških, topografskih, prometnih in gospodarskih značilnostih ozemelj.¹⁷ Vojaški zemljevid je nastal med letoma 1763 in 1787. Prvotno ni imel imena, danes pa je poznan kot **jožefinski zemljevid** oziroma **jožefinska izmera**. Kartografiranje je potekalo po tedanji politični razdelitvi in so ga vodili večji kartografi.¹⁸ Ozemlje današnje Gorenjske je takrat spadalo pod Notranjo Avstrijo. V opisnem delu jožefinskega zemljevida je Srednji Vrh opisan pod Kranjsko Goro in Podkorenem. Navedeno je, da območja Spodnjega in Zgornjega Gozda ter Srednjega Vrha ne zaslužijo pozornosti, ker nimajo nobene trdne hiše. Te navedbe niso točne, saj so bile domačije v Srednjem Vrhu zidane že veliko prej. V 16.

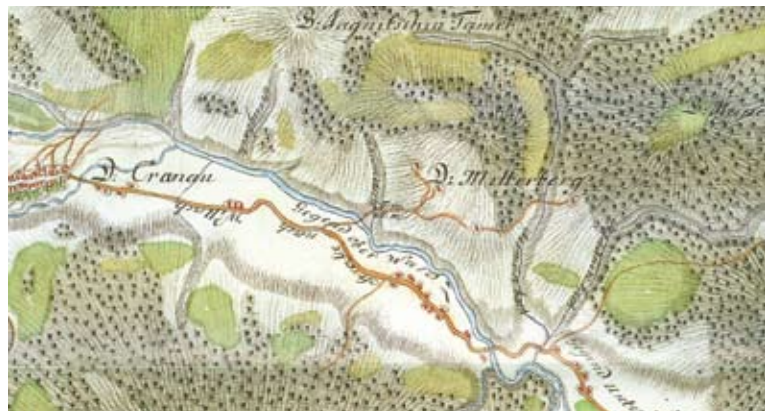
15 Okoliš, Začetna šola v Kranjski Gori, Med Julijci in Karavankami: zgodovinske in naravne podobe Gornjesavske doline, Jesenice, 2011, str. 75 in 81.

16 Rajšp in Serše, Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763 – 1787, Ljubljana, 2001, XV.

17 Rajšp in Serše, Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763 – 1787, Ljubljana, 2001, XV.

18 Rajšp in Serše, Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763 – 1787, Ljubljana, 2001, XXV.

stoletju je bila že zidana Hlebanjeva hiša. V njej je še danes ohranjen najstarejši datirani leseni strop v Sloveniji z letnico 1506, ki je postavljen na trdno zidane stene.¹⁹ Prav tako je bila vsaj že v 17. stoletju zidana Smolejeva domačija, na kar kaže ohranjeni kamniti portal z letnico 1651 in dodatno 1858, ki je verjetno letnica dozidave hiše.²⁰ V 17. stoletje pa sodita kamniti okenski gotski okvir v Merklnovi hiši in najverjetneje tudi leseni strop.²¹ Na karti so v Srednjem Vrhu vrisane štiri stavbe, do katerih vodi pot iz Loga prek Smeča, ki se višje odcepi levo k Merklnu in Jurežu, desno pa vodi pot naprej proti Smoleju in Hlebanju in čez strugo potoka Jerman h Kocjanu in Vahu. Druga pot pelje v Srednji Vrh iz spodnjega Martuljka do Vavčarja, kjer je z zeleno barvo označeno veliko travnato območje. Pot se nadaljuje do planine Bašca in doline Belca ter od tod na koroško stran. Na podlagi patenta cesarja Jožefa II. z dne 20. aprila 1785 je nastal **jožefinski katastrski operat**, znan kot **jožefinski kataster (1784–1790)**.²² Do takrat je bil v veljavi Terezijanski kataster. Novi davčni popis je bil izveden po teritorialnem načelu na podlagi nabornih gospostev, ki so imela sedež na pooblaščenih gradovih. Dežele so razdelili na kresije, okraje in katastrske občine, temeljne enote, v okviru katerih so se opravili popis, izmera zemljišč in napoved donosa zemljišča. Soseske so

Srednji Vrh na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (Vir: Rajšp in Serše 2001, sekcija 129).

v obliki davčne oziroma katastrske občine dobile izoblikovan teritorij, ki je z določenimi korekturami pri nekaterih katastrskih občinah ostal ohranjen vse do današnjih dni. Župan in izvoljeni odborniki soseske so bili zapriseženi člani komisije za izmero in ocenitev donosa zemljišč, v vaseh pa je izmero vodil voljen kmet – rihtar. Meritev zemljišč so opravili s predpisanim merilnim orodjem, napoved donosa njiv pa so naredili po enotnih kriterijih. Operat vsake katastrske občine je obsegal davčno napoved, posestne liste in davčne izvlečke po abecednem seznamu posestnikov.

V patentu je bil določen rok do konca oktobra 1785 za dokončanje popisa, izmere in ocene donosa, uradno pa je bilo šele februarja 1789 razglašeno, da so dela zaključena. Jožefinski katastrski operat je bil v uporabi le od novembra 1789 do konca aprila 1790. Zaradi hudega odpora plemstva proti jožefinskim reformam je bil ta kataster po smrti

19 Cevc in Primožič, Kmečke hiše v Karavankah, Radovljica, 1991, str. 174.

20 Hišni arhiv Smolejevih.

21 Cevc in Primožič, Kmečke hiše v Karavankah, Radovljica, 1991, str. 176.

22 Spletna stran: <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=23251>; Pridobljeno 8. 5. 2017.

cesarja Jožefa II. izvzet iz uporabe, ponekod pa celo uničen. Za krajši čas se je znova uveljavil v času Ilirskih provinc. Jožefinski kataster za Kranjsko so po dolgih letih odkrili v Narodnem muzeju Slovenije. Ohranjenega je približno tretjino gradiva in med tem gradivo z območja Gornjesavske doline.

V Jožefinskem katastru iz leta 1787 je Srednji Vrh razdeljen na dve topografsko ločeni območji – ledini: *Pri Mertelnih – Mertlnich* in Srednji Vrh – *Mitterberg*.

Na območju *pri Mertlnich* so naslednja popisana zemljiška posestva:

Popis Srednjega Vrha se je ohranil v jožefinskem katastru in je popisano pod katastrsko občino Gozd, gospostvo Bela peč. Originalni dokument hrani Arhiv Republike Slovenije (ARS, SI AS 175).

Thomas Uderman št. 1, Mitterberg

Pri Kajznjeku je kajža z ohišnico v bregu, ki ima njivo *u Nivce u Kamno*,²³ kjer so pridelki: ječmen, rž in oves. Travniki so štirje: dva manjša vrtova – gredi (*Gartl, gartl ob hiši*), kjer kosijo samo seno, in dva večja travnika. Na potoku Smeč (*Schmetsch*) imajo hišni mlin s pripadajočim pogonom.

V gozdu imajo pašnike oziroma pašne pravice na planini, na drugi strani gozda pa so še njive.

Lenarth Mertl (pojavi se zapis priimka tudi kot Märtl) št. 3, Mitterberg

Posest ima v skupnosti s Klemenom Mertlom. V nadaljevanju je popisana posest vsakega od njiju posebej.

Kmetija Pri Merklnu je takrat obsegala pet njiv: njivo *na Niva* in breg nad njo, *per Schuppe* in *per Močilah*, kjer so pridelali pšenico, rž, ječmen in oves, na njivah *Med hišo*, *Sa Stogam*, *Sa Poscharjam* in *Pod Hlevom* pa rž, ječmen in oves.

Nad hišo imajo vrt (*Vertich*) in travnik, kjer kosijo samo seno. Pašnike pa imajo v *Nova Snoschet* in *Stara Snoschet*, kjer je del sosednjega pašnika v slabem stanju. Na potoku Smeč (*Schmetsch*) je hišni mlin.

V gozdu imajo pašnike oziroma pašne pravice na planini, na drugi strani gozda pa so še njive.

Klemon (Klemen) Mertl (Märtl) št. 2, Mitterberg

Kmetija Pri Jurežu ima vrt – gredo (*Gartl*) na

²³ Arhiv Republike Slovenije, AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko. Poševno pisano je prepis iz katastra.

zadnji strani hiše in še vrt s travnikom, kjer kosijo seno.

Poleg tega imajo še njivi *Per Zevenku* in *na Zidko*, kjer pridelajo pšenico, rž, ječmen in oves. Kmetija ima hišni mlin na potoku Smeč (*Schmetsch*).

V gozdu imajo pašnike oziroma pašne pravice na planini, na drugi strani gozda pa so še njive.

Spella Zusnerinn (Cuznerin) št. 4, Mitterberg

Smolejeva kmetija, ki stoji ob poti iz Srednjega Vrha v Kranjsko Goro, ima travnike *Pod hišo na ledina* in ob njivi ter vrt (*Gartl*), kjer kosijo seno in otavo. Na travnikih *Nad hišo*, *Schrochi Rob* in *Per hudih hlevih* pa kosijo samo seno. *Za lepim vrhom* je vertič, kjer kosijo seno.

Kmetija ima več njiv: *na Kamno*, *Sa Hribram*, *u Robbo*, *u Poscharo*, kjer rastejo pšenica, rž, ječmen in oves. Na njivi *u mali Dolini* pa pridelajo rž, ječmen in oves.

Gozd je *v Dou* pri potoku Jerman in *u Smolejevim Wrinio* (verjetno Brinje).

Kmetija ima hišni mlin ob potoku Jerman.

Spella Zusnerinn ima vertič *Za lepem vrhom* v izmeri 40 klafter.

Thomas Hlebaina št. 5, Mitterberg

Kmetija pri Hlebanjevih ima vrt (*Gartl*) *pod hišo in travnik Pod hišo na Ledina*, kjer kosijo seno in otavo. Na travnikih *Med hišo*, *Vom* in *Per hudih hlevih* kosijo samo seno. *Per hudih hlevih* je tudi gozd. Na hišnem pašniku *Lemovniku* kosijo seno. Imajo tudi njive *Per Meja*, *Per Schuppe*, *Na hribro med hische*, *Pod Lednie*, *U Wukoulio* (Bukovju), kjer

pridelujejo pšenico, rž, oves in ječmen, medtem ko na njivi *Sa hlevam* le ječmen, rž in oves.

Na potoku Jerman imajo hišni mlin v souporabi s *Spello Zusnerinn* in žago (*Brettsag*).

Gasper Zimma (Simma) št. 6, Mitterberg

Kmetija Pri Kocjanu ima dva manjša vrtova: ob mostičku in nad potjo. Poleg stoji kašča, nasproti nje pa je gozd. Imajo še tri vrtove, kjer kosijo seno.

Travnike imajo *u Snoshetih*, *Hude hleva* in nad parcelami ob gozdu. Imajo še dva travnika, kjer kosijo seno.

Na polju ob hiši rastejo pšenica, rž, oves in ječmen, na njivi pa pridelajo rž, oves in ječmen.

Gasper Simma in *Mathias Smuck* imata skupen hišni mlin.

Pripada jima tudi gozd.

Mathias Smuck Vach št. 7, Mitterberg

Kmetija Pri Vahu ima vrt *pri poti* ter travnike *pri hiši in pri njivi*, *u Scherelle*, *u Snoshetih* in *per Hudih hlevih*, kjer kosijo seno.

Imajo tudi njive: *ob hiši* in *u Scherelle*, kjer rastejo pšenica, rž, oves in ječmen, ter njivo nad potjo, kjer rastejo rž, ječmen in oves. Tam je tudi hišni pašnik – senožet.

Imajo planino *za Lepim Verhom*.

Johan Hlebaina št. 8, Mitterberg

Pri Havadnikarju je kajža z ohišnico.

Imajo eno manjšo njivo (*Ackerl*) za rž, ječmen in oves.

Travnike za seno imajo poleg hišnega pašnika, senožeti *U Dovo* in *Pod gozdom* ter še manjši vrt – gredo ob hiši, ki ga tudi kosijo. Na potoku Hladnik imajo hišni mlin.

Joseph Lautischer št. 9, Mitterberg

Kmetija pri Vavčarju ima njive: *za hišo, Ravna Niva, Sterbna Niva*, kjer pridelajo pšenico, rž, ječmen in oves. Na njivi *Pod gozdom in U Trebischo* pa pridelajo rž, ječmen in oves.

Travnike imajo: nad in pod hišo, *U Hude hleva, U Gozdo, U Požarje, Na Gozdičo, Na Jerečah, Na Obranzo (v najemu Miha Pintarja iz Gozda) in Bašca*. Na potoku Hladnik sta hišni mlin in žaga.

V skupni rabi imajo še vodno drčo – rake (*Wasserriese*).

Gozd med Belco (*Weliza*) in potokom Jerman imajo v skupni rabi *Thomas Hlebaina, Spella Cuznerin, Joseph Lautishcar, Matthias Smuck in Gasper Simma*.

Planino *Bashica* uživajo: *Thomas Hlebaina, Spella Cuznerin, Joseph Lautishcar, Matthias Smuck in Gasper Simma*.

Hišni pašnik – senožeti od grabna Hladnik (*Huadnik*) do gozda Pod jelkami (*Untertannen*) prav tako pripada prej naštetim.

V jožefinskem katastru lahko razberemo, da so bile leta 1787 oblikovane vse srenške kmetije. Na območju Pri Mertelnich stoji kajža **Thomasa Udermana, št. 1**, z ohišnico v bregu, njivo, dvema travnikoma in gredama. Skupaj z Merklni pa ima pašne pravice na planini, souporabo gozda in mlin na potoku Smeč. **Pri Merklnu** sta dva

gospodarja **Klemen Märtl, št. 2**, in **Lenarth Märtl, št. 3**, ki imata vsak svoje »gartlce«, travnike in njive okoli hiše. Imata tudi pašnike in travnike *Nova senožet* in *Stara senožet*, skupaj s kajžarjem *Udermanom (Odermanom)* pa še pašne pravice na planini, souporabo gozda in mlin na potoku Smeč. Domačija **Pri Smoleju, št. 4**, ima »gartlce«, njive in travnike okoli hiše, senožeti v Hudih hlevih in planino *Za Lepim vrhom*, skupno pašo na planini Bašci in skupni mlin na potoku Jerman. Zanimiv je podatek, da ima *Spella Zusnerinn vertič Za lepem verhom* v izmeri 40 klafter. Kmetje so zaradi pomanjkanja rodovitne zemlje uredili njive tudi na fratah planin. Na fratah Smolejeve in Hlebanjeve planine so Korošci pred letom 1600 poteptali vse vsejano žito, tik pred žetvijo.²⁴ Na domačiji gospodari *Spella Zusnerinn*, najverjetneje vdova po enem od gospodarjev, ki jih je leta 1777 zasul plaz v Dovu. Priimek *Smolley* se zamenja v *Cuzner*, hišno ime pa se ohrani do danes. Domačija **Pri Hlebanju, št. 5**, kjer gospodari *Thomas Hlebaina*, ima »gartlce«, njive, travnike, pašnik okoli hiše in v Bukovju ter senožeti v Vomu in Hudih hlevih, kjer je tudi gozd. Na potoku Jerman imajo hišni mlin v souporabi s *Spello Zusnerinn* in žago. Domačija **Pri Kocjanu, št. 6**, ima »gartlce«, njive in travnike okoli hiše ter senožeti v Snožetih in Hudih hlevih. Na kmetiji gospodari *Gasper Simma*, ki ima z *Mathiasom Smuckom* v souporabi gozd in skupen mlin na Jermanu. Domačija **Pri Vahu, št. 7**, kjer gospodari *Mathias Smuck*, ima »gartlce«, njive, travnike in hišni pašnik okoli hiše ter senožeti v

²⁴ Černe, Srednji Vrh, tipkopis, str. 10.

Hudih hlevih in pašo na planini Za Lepim vrhom. **Pri Havadnikarju, št. 8**, kjer gospodari *Johan Hlebaina*, je kajža z ohišnico, manjšim vrtom, manjšo njivo in hišnim pašnikom. Imajo tudi senožeti v Dovu. Na potoku Hladnik imajo hišni mlin. Domačija **Pri Vavčarju, št. 9**, kjer gospodari *Joseph Lautischer*, ima »gartlce«, njive, travnike okoli hiše ter senožeti v Hudih hlevih, Gozdu, Požarjah, na Gozdiču, Jerečah, Obranzo (v najemu), pa tudi pašo na planini Bašca. Na potoku Hladnik sta hišni mlin in žaga. *Thomas Hlebaina, Spella Cuznerin, Joseph Lautischer, Matthias Smuck in Gasper Simma* imajo v skupni rabi še vodno drčo – rake, gozd med Belco in potokom Jerman ter planino Bašca. Hišni pašnik – senožeti od grabna Hladnik (*Huadnik*) do gozda Pod jelkami (*Untertannen*) prav tako pripada naštetim.

Ob koncu 18. stoletja so se tudi na Gorenjskem začeli nemirni časi francoskih vojn in zasedbe. Prve enote so vdrle čez korenski prelaz leta 1797 in nadaljevale pot proti Ljubljani. Tako je bilo do leta 1809, ko so ustanovili tako imenovane Ilirske province s sedežem v Ljubljani. Dogodke v Podkorenu v času francoskih vdorov opisuje stolni kanonik Jožef Volc v knjigi *Podkoren – črtice iz preteklosti vasi in gorenjske Doline*, ki je izšla v Ljubljani leta 1938. Iz knjige Hlebanjev rod skozi stoletja: v Srednjem Vrhu, ki sta jo napisala Jože in Neža Hlebanja, pa izvemo, da so osem posestnikov iz Srednjega Vrha obtožili, da so pomagali Koroščem peljati francoske vojake k svoji armadi na Koroško. Zaradi tega dejanja so jih obsodili na osem dni strogega zapora v Podkorenu, zaradi izdajstva pa

jim je grozila celo smrtna kazen. Rešil jih je poštar Andrej Razinger iz Podkorena, ki je znal francosko in jim je pri Francozih izpogajal prostost.²⁵ V kranjskogorski šoli je bil od 1. maja 1809 do 17. januarja 1815 prekinjen pouk.²⁶ Življenje pod Francozi je bilo težko predvsem zaradi visokih davčnih bremen. Po letu 1813 so se na Koroškem okrepili spopadi med francosko in avstrijsko vojsko, kar so posredno čutili tudi prebivalci Gornjesavske doline. Kmetje so morali oskrbovati tako francoske kot avstrijske enote, zaradi česar je nastopila lakota. Končno je leta 1815 spet zavladal mir in ponovno se je vzpostavila avstrijska oblast.

Avstrijska država je že leta 1814 ponovno uvedla okrožne urade – kresije in občine.²⁷ Sedež glavne občine v Gornjesavski dolini je bil v Kranjski Gori, Srednji Vrh pa je skupaj z Rutami in Gozdom spadal pod Gozd, ki je bil podrejen občini Kranjska Gora. Sedež okrajnega gospostva je bil še vedno v Beli Peči. Gospostvo Bela Peč je leta 1810 kupil trgovec Franc Kos in ga leta 1832 izročil svojemu sinu Francu Leopoldu, ki se je po smrti očeta leta 1839 odpovedal upravi. Leta 1841 je bil ustanovljen okrajni komisariat tretjega razreda s sedežem v Kranjski Gori, pod katerega pristojnost je poslej spadal tudi Srednji Vrh. Sedež upravnega in sodnega okraja je bil v belopeškem dvorcu, ki ga je Leopold Kos dal državi v najem. Od leta 1849 je območje Gornjesavske doline spadalo pod okraj

25 Hlebanja, Hlebanjev rod skozi stoletja: v Srednjem Vrhu, Ljubljana, 2006, str. 23.

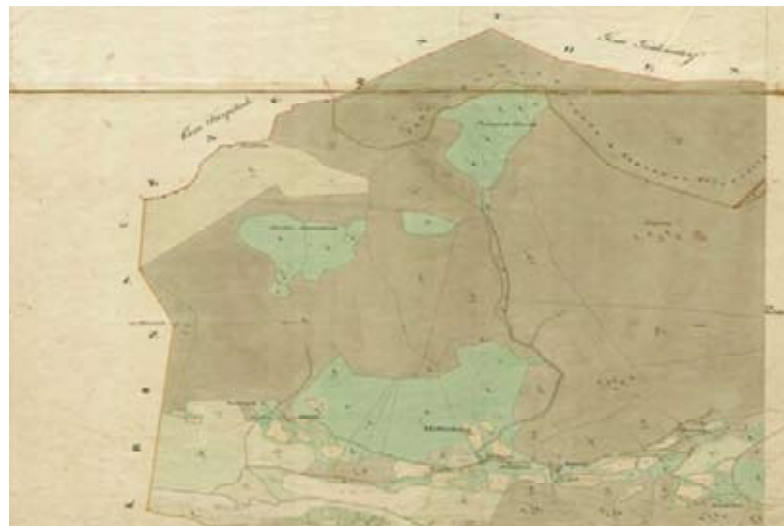
26 Okoliš, Začetna šola v Kranjski Gori, Med Julijci in Karavankami, Jesenice, 2011, str. 82.

27 Černe, Borovška vas : monografija o Kranjski Gori, Kranjska Gora, 1992, str. 31.

Kranjska Gora. V dvorcu je bil sedež krajevne občine Kranjska Gora z županom na čelu, od leta 1861 pa tudi sodnega okraja s sodiščem in zapori, zemljiško knjigo in odvetniki. Dvorec so leta 1970 porušili.²⁸ Ta organizacija se do konca Avstro-Ogrske monarhije ni bistveno spreminjala.

Za izvedbo stabilnega katastra v avstrijskih deželah ima odločilno vlogo cesarski patent Franca I. z dne 23. decembra 1817, ki je bil podlaga za izdelavo **franciscejskega katastra**. V ta namen so na Kranjskem delovale deželna komisija za regulacijo zemljiškega davka ter tri okrožne (kresijske) komisije. Franciscejski kataster vsebuje indikacijske skice in karte, ki so izrisane zelo natančno v merilu 1 : 2880, ter vsebinski del. V slednjem so zapisniki zemljiških parcel, stavb, kultur, posestnikov in neznanih lastnikov zemljišč, zapisnik o izračunavanju površine zemljišč ter pismena dokazila o imenovanju. Kataster za slovensko ozemlje je nastal med letoma 1818 in 1828, rektifikacijske mape (popravki) pa pozneje. Osnovne enote za izdelavo franciscejskega katastra so bile katastrske občine, ki so bile izoblikovane že ob izdelavi jožefinskega katastrskega operata (1784–1790) in so se ohranile vse do danes. Srednji Vrh je skupaj z Gozdom spadal v katastrsko občino Wald – Gozd, v okraju Weissenfels – Bela peč, v okrožni kresiji oziroma okrožju Laibach – Ljubljana, v pokrajini Illyrien.

Katastrska občina Gozd je na zahodu mejila na katastrsko občino Kranjska Gora, na vzhodu pa

Srednji Vrh je na franciscejskem katastru leta 1827 zapisan v nemščini kot Mitterberg z desetimi hišnimi imeni (Arhiv RS).

na katastrsko občino Dovje. Po vrhu Karavank je potekala deželna meja med Koroško in Kranjsko. Srjani so bil prav zaradi te meje v sporu s Korošci.²⁹ V času izdelave franciscejskega katastrskega operata so spore skušali urediti. Po odločitvi dvorne pisarne z dne 24. januarja 1834 je sporno zemljišče dokončno pripadlo deželi Kranjski oziroma katastrski občini Gozd.³⁰ Iz franciscejskega katastra razberemo, da je bilo takrat v Srednjem Vrh **deset domačij** s hišnimi imeni. Na skrajnem zahodu na desnem bregu potoka Smeč je bila domačija z imenom **Kaishnjek – Kajznjek**, kjer je več manjših stavb, verjetno s kajžo in pomožnimi

²⁸ Černe, Borovška vas : monografija o Kranjski Gori, Kranjska Gora, 1992, str. 50.

²⁹ Kačičnik- Gabrič, Kmečko življenje v Zgornjesavski dolini v 18. in 19. stoletju, Iz zgodovine Zgornje Gorenjske, Kronika 64, št. 3, Ljubljana, 2016, str. 499.

³⁰ Prav tam.

gospodarskimi poslopji. Okoli so travnik in dve manjši stavbi pod južnim pašnikom. Danes so na tem mestu vidne le še sledi ruševin. Smeč ni vpisan v katastru. Po pripovedovanju naj bi bil včasih globok le toliko, da ga je lahko pastir preskočil s palico. Danes se hudourniški graben imenuje Smeč ali Jurežev graben. Na levem bregu Smeča, na dominantni izpostavljeni legi z dobrim razgledom po dolini od Mežakle do Bele Peči, sta **Merklnova domačija – Mörtel** in **Jureževa domačija – Juroshch**. Merklnova domačija obsega večjo zidano hišo in hlev. Jureževa domačija ima stanovanjsko hišo in več manjših gospodarskih objektov. Ob Jureževem grabnu – Smeču je mlin. Svoje njive in travnike imata domačiji pod hišo in nad njo, kjer so vrisani tudi hlevi. Proti vzhodu so Vahove in Kocjanove senožeti, ki so označene kot travniki vse do Smolejevih senožeti. **Smolejeva domačija – Smoley** je blizu razpotja poti iz kranjskogorske smeri – Loga, ki se nadaljuje proti Hlebanju ali zavije ostro desno proti Merklnu in Jurežu. Smolejeva domačija obsega zidano stanovanjsko hišo v obliki črke *L* ter spodnji in zgornji hlev – *štalo*. Ob poti sta še dve pomožni manjši stavbi. Okoli domačije so travniki in njive, tik nad njo pa gozd, ki se nadaljuje v senožet. V Mali dolini sta njiva in hlev. V senožetih so še trije hlevi: Velika dolina – dva hleva in Podvrh – en hlev. Poleg Smolejeve domačije je **Hlebanjeva domačija – Hlebaina**. Obsega zidano stanovanjsko hišo, ki se proti zahodu nadaljuje v leseno gospodarsko poslopje – hlev. Ob poti so gospodarska poslopja. Okoli domačije so njive in travniki. Na Lomu so poleg travnikov

vrisani še njive in dva hleva. Nadalje so senožeti Na Lemovniku z vrisanimi stavbami – hlevi. Ob potoku Jerman se verjetno nizajo mlini. Na drugi strani potoka je lesena domačija – **kajža** z imenom **Paischvar** s pomožnima objektoma. Na robu travnate police z njivami, ki sega od potoka Jerman in se končuje nad potokom Hladnik, sta **Kocjanova domačija – Koziana** in **Vahova domačija – Vah**. Kocjanova domačija obsega zidano stanovanjsko hišo in hlev, nasproti stanovanjske hiše je drvarnica in pod njo še kajža. Vahova domačija obsega zidano stanovanjsko hišo in hlev, pod njo pa še kajžo. Proti vzhodu na manjši polici nad Hladnikom je **Hladnikova domačija – Huadnikar**, ki obsega tri lesene stavbe. Na drugi strani potoka Hladnik, na vrhu travnatega območja, na dominantni legi s pogledom proti Beli Peči, je **Vavčarjeva domačija – Lautischer**. Obsega zidano stanovanjsko hišo in lesene hleve ter nekaj manjših pomožnih objektov. Pod domačijo je tudi kajža. K Vavčarjevi domačiji sodita tudi žaga in mlin. Na karti so dobro vidne rake, po katerih je bila speljana voda, ki je gnala vodna kolesa.

V franciscejskem katastru je za katastrsko občino Kranjska Gora navedeno, da je prevladoval les za gradnjo gospodarskih poslopij – hlevov, nekatere stanovanjske hiše pa so bile zidane ali so imele vsaj zidane temelje. V Srednjem Vrhu so bile vse kmetije zidane, kar je razvidno iz katastra in materialnih ostalin, kot so stropi in letnice na portalih.

Pri delu na polju in v gozdu so uporabljali različna orodja. Plug za oranje je bil v navadi verjetno že zelo zgodaj, saj se je ohranila tipična staroveška izdelava.

V franciscejskem katastru je navedeno, da so na območju katastrske občine Gozd redili konje (samo eden), vole (90), krave (140), teleta (75), ovce (700), koze (100) in prašiče (100).³¹ Konji so bili srednje rasti in so jih kupovali na Koroškem. Voli so bili srednje hribovske rasti. Vzrejali so jih kmetje sami, saj so jih potrebovali za delo na poljih in druga kmečka opravila. Ker so na območju Srednjega Vrha znana kopišča, so verjetno z voli prevažali tudi oglje. Krave so bile male hribovske pasme, vzrejali pa so jih doma. Potrebovali so jih za pridelavo mleka in masla ter za pleme. Ovčereja in kozjereja sta bili razviti, saj je bilo v povprečju kar sto ovac na kmetijo.

Srjani imajo še danes svoje planine na pobočjih Karavank, ki sežejo prav do vrha in mejijo na Koroško. Planine, ki so v zasebni lasti, so neprecenljiv dodatni vir gospodarjenja. Merklnova domačija ima planino na vrhnjem pobočju Karavank, ki se imenuje Merklnova planina in leži pod planino Vošca. Poleg nje je Jureževa planina. Na planinah Vošca in Blekova še vedno pasejo Korošci. V preteklosti so bili prav zaradi teh planin tudi spori. Smolejeva planina obsega Za Lepi vrh, Železnico in senožetno planino Hudi hlevi. V preteklosti so bili tu tudi hlevi, ki so jih med drugo svetovno vojno požgali. V Hudih hlevih imajo Kocjanovi in Vahovi senožetne planine, kjer še vedno kosijo, medtem, ko na Vavčarjevem robu že več kot petdeset let ne kosijo. Hlebanjevi imajo senožetne planine v Hudih

hlevih, ki so danes zaraščene, ter Žlebnicah in v planini Za Lepim vrhom, kjer so včasih na njivah sejali pšenico.

Po dolini je od Trbiža proti Ljubljani, kresijskemu glavnemu mestu, vodila tudi beljaška poštna cesta, ki je bila vedno v dobrem stanju. Beljak je bil glavno mesto kresije na Koroškem, ki pa je bilo za prebivalce Gornjesavske doline in s tem tudi Srednjega Vrha velikega pomena, saj jim je bil bližji kot Kranj ali Ljubljana.³² Cesta, ki je bila speljana čez Karavanke prek Korenskega sedla, je večji pomen pridobila po kolonizaciji območja v 13. in 14. stoletju. Srjani so na Koroško redno hodili peš čez Karavanke. V mrliški knjigi župnije Kranjska Gora je ohranjen podatek o nesrečnem padcu samskega Jakoba Mertlja iz Srednjega Vrha, ki se je smrtno ponesrečil na gori Bistrici ob povratku s procesije k Materi božji na Ziljici pri Podklostru.³³ Srjani so na Koroško hodili čez Maverško polje ali Blekovo. O tem se je v Srednjem Vrhu ohranila pripoved o Smolejevi in Hlebanjevi gospodinji,³⁴ ki sta se odpravili po opravkih na Koroško. Običajna pot je bila mimo Hlebanjeve žage prek Hudih hlevov čez Blekovo ali Maverško polje na drugo stran proti Beljaku. Tako sta Smolejeva in Hlebanjeva gospodinja odšli na Koroško, med potjo pa vneto klepetali in vztrajno hodili. Po nekaj urah hoje pa se »Hlebanka« ozre in reče, da je tukaj prav tako kot pri njihovi žagi. Seveda, bili sta pri Hlebanjevi

31 Kačičnik- Gabrič, Kmečko življenje v Zgornjesavski dolini v 18. in 19. stoletju, Iz zgodovine Zgornje Gorenjske, Kronika 64, št. 3, Ljubljana, 2016, str. 502–503.

32 Kačičnik-Gabrič, Kmečko življenje v Zgornjesavski dolini v 18. in 19. stoletju, Iz zgodovine Zgornje Gorenjske, Kronika 64, št. 3, Ljubljana, 2016, str. 397.

33 Černe, Borovška vas : monografija o Kranjski Gori, Kranjska Gora, 1992, str. 43.

34 Ustno izročilo očeta Antona Mertlja, osebni arhiv Marije Ogrin.

žagi. Ker sta tako klepetali, niti opazili nista, da sta se na vrhu Karavank obrnili nazaj domov, namesto da bi pot nadaljevali proti Koroški.

Leta 1869 je v popisu prebivalstva v Srednjem Vrhu navedeno 12 hiš in 87 prebivalcev, imenik iz leta 1884 pa navaja 13 hiš in 90 prebivalcev.³⁵

V seznamu hišnih lastnikov v občini Kranjska Gora (**L. S. Gemeindeamt Kronau – Verzeichniss**) z dne **23. julija 1889**, ki ga v knjigi Borovška vas navaja Vid Černe, so naslednji podatki: hišna številka, priimek in ime lastnika, domače ime (vulgo) in imetje. Za Srednji Vrh so naštet: pod hišno št. 1 **Robič Franc, Kajžnik**, lastnik hiše, pod hišno št. 2 **Mertel Johann, Jureš**, polkmetija, pod hišno št. 3 **Mertel Johann, Mertelj**, polkmetija, pod hišno št. 4 **Mertelj Johann, Smolej**, polna kmetija, pod hišno št. 5 **Hlebanja Johann, Hlebanja**, polna kmetija, pod hišno št. 6 **Supan Andreas, Volbenk**, lastnik hiše, pod hišno št. 7 **Robič Josef, Kocijan**, polkmetija, pod hišno št. 8 **Lavtižar Agnes, Vah**, polkmetija, pod hišno št. 9 **Hlebanja Agnes, Havadnikar**, lastnica hiše, pod hišno št. 10 **Arih Johann, Gvavčar**, polna kmetija, pod hišno št. 11 hiša **Johanna Hlebanja** (pripada k št. 5), pod hišno št. 12 **Košir Agnes, Fertalja**, mlin.³⁶ V vasi je leta 1890 živelo 100 prebivalcev.³⁷ Od tedaj dalje je število prebivalcev Srednjega Vrha upadalo.

V publikaciji projekta **Kako se pri vas reče** so za Srednji Vrh navedeni podatki iz **Statusa**

Animarum župnije Kranjska Gora, ki so ga vodili **do leta 1903**. Pod hišno št. 2 (prej 12) je naveden lastnik **Fertalež** in hišno ime **Frtalja**, pod hišno št. 3 (prej 2) je naveden lastnik **Jurež** in hišno ime **Pri Jurežu**, pod hišno št. 4 (prej 3) je naveden lastnik **Mertel** in hišno ime **Pri Merkljnu**, pod hišno št. 8 (prej 4) je naveden **Smolej** in hišno ime **Pri Smoleju**, pod hišno št. 9 (prej 5) je naveden **Hlebanja** in hišno ime **Pri Hlebanju**, pod hišno št. 11 (prej 13) je naveden **Vidic** in hišno ime **Pri Vidicu**, pod hišno št. 12 (prej 11) je navedeno **Bukovje** in hišno ime **Bukavje**, pod hišno št. 14 (prej 6) je naveden **Pohar** in hišno ime **Pri Poharju**, pod hišno št. 15 (prej 7) je naveden **Kocjan** in hišno ime **Pri Kacjanu**, pod hišno številko 17 (prej 8) je naveden **Lah** in hišno ime **Pri Vahu**, pod hišno št. 19 (prej 10) je naveden **Vavčar** in hišno ime **Pri Vavčarju**. Pod staro hišno številko 1 je naveden **Grabnar** in domače ime **Pri Kajžnjeku**, pod staro hišno številko 9 je naveden **Hladnikar**

Pogled na Srednji Vrh izpod Špika (hišni arhiv Smolejeve domačije)

35 Janez Kopač, *Upravni razvoj v Gornjesavski dolini 1849 – 1941*, str. 33, 34.

36 Černe, *Borovška vas : monografija o Kranjski Gori*, Kranjska Gora, 1992, str. 79.

37 Savnik, *Krajevni leksikon Slovenije*, Ljubljana, 1968-1980, str. 111.

in hišno ime **Pri Hladnikarju**, pod staro hišno številko 14 pa je navedena **Valjavka** in hišno ime **Valjavka**.³⁸

Po prvi svetovni vojni se je Srednji Vrh znašel ob meji med kraljevino SHS in Avstrijo, ki jo je načrtala saintgermainska pogodba, dokončno pa je bila določena po koroškem plebiscitu leta 1920. Po podpisu Rapalske pogodbe leta 1920 in vzpostavitvi nove meje med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo je prišlo tudi do sprememb v upravi. Ustanovili so banovine, dotedanja okrajna glavarstva preimenovali v srezka načelstva, okraje pa v sreze. Gornjesavska dolina je sodila pod srezko načelstvo Radovljica, Srednji vrh pa pod občino Kranjska Gora. Stanko Košir v knjigi *Sma táce pa n'č dr'gáče = Smo*, kakršni smo opisuje, kako so čez mejo tihotapili različno blago, ki je bilo v Kraljevini Jugoslaviji visoko obdavčeno. Spominja se na črno prodajanega saharina, papirčkov za ročno zvijanje cigaret, bencinskih vžigalnikov in kresilnih kamenčkov zanje.³⁹

V **Krajevnem leksikonu dravske banovine** iz leta 1937 najdemo opis Srednjega Vrha. Avtor navaja, da so v vasi zidane hiše starih kmetij. Vas je imela elektriko in vodovod. Dva potoka z globokima strugama delita vas v tri dele. Dostop do vasi je peš preko Rebri (30 min) in z vozom po občinski cesti, ki se pri vasi Rute odcepi od državne ceste. Zanimiv je podatek, da kmetijstvo in oddajanje sob letoviščarjem prinašata prebivalstvu edini

dohodek, odkar je zastala trgovina z lesom. Precej razvito je bilo tudi sadjarstvo. Avtor prispevka opozarja, da kljub razmeroma rodovitni ilovnati zemlji, pridelki ne zadoščajo. Prispevek zaključuje s stavkom, da je od tu nepopisno lep razgled na Martuljkovo gorsko skupino, in še doda, da se je tu rodil misijonar Lovrenc Lavtžar.⁴⁰ Stanko Košir v knjigi *Sma táce pa n'č dr'gáče = Smo*, kakršni smo posebno pozornost posveti oskrbi z vodo v Srednjem Vrhu. Navaja, da je imelo šest kmetij lastne vodovode, do Hladnikarjeve hiše pa je voda tekla po lesenem žlebu od izvira naravnost v kuhinjo oziroma »škafnico«, ki je bila v veži, in skozi hišo na prosto. Hlebanjeva hiša je imela svoj vodnjak »šterno« že pred izgradnjo lastnega vodovoda.⁴¹ Vas je v tridesetih letih 20. stoletja štela 93 prebivalcev.⁴²

Po drugi svetovni vojni je Srednji Vrh ohranil svojo obmejno lego ob jugoslovansko-avstrijski meji. Zaradi strogega nadzora meje je imela jugoslovanska oblast v bližini vasi dve karavli. Prvo so postavili tik nad vasjo ob poti proti Jureževi domačiji, drugo pa uredili v opuščeni hiši v Hladniku.⁴³ Upravno je vas od leta 1946 sodila pod krajevni ljudski odbor in katastrsko občino Gozd ter okraj Jesenice do leta 1952, ko je sedež okraja postala Radovljica. Srednji Vrh in Gozd sta od tedaj spadala pod občino Kranjska Gora do leta 1955, ko so jo priključili občini Jesenice.

38 Klinar, Kako se pri vas reče?. Hišna imena v naseljih Gozd - Martuljek in Srednji Vrh, Kranjska Gora, 2009, str. 9.

39 Košir, *Sma táce pa n'č dr'gáče = Smo kakršni smo*, Gozd - Martuljek, 2002, str. 138.

40 *Krajevni leksikon dravske banovine*, Ljubljana, 1937, str. 540, 541.

41 Košir, *Sma táce pa n'č dr'gáče = Smo kakršni smo*, Gozd - Martuljek, 2002, str. 151.

42 Savnik, *Krajevni leksikon Slovenije*, Ljubljana, 1968-1980, str. 111.

43 Košir, *Sma táce pa n'č dr'gáče = Smo kakršni smo*, Gozd - Martuljek, 2002, str. 137.

V tem času je bilo v Srednjem Vrhu stalno naseljenih 61 prebivalcev.⁴⁴

Opis Srednjega Vrha v šestdesetih letih 20. stoletja nam prinaša tudi **Krajevni leksikon Slovenije**, kjer je opisana lega in podoba vasi. V vasi na prisojni strani Karavank, kjer so zidane hiše starih kmetij, živijo kmetje, v glavnem živinorejci, ki poleti govedo gonijo na planine v Karavankah. V vasi je gostilna in privatne sobe za letoviščarje. Vas ima tudi vodovod iz zajetja več studencev. Isti vir navaja, da je v vasi leta 1966 živelo 56 prebivalcev.⁴⁵

Po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 je leta 1995 ponovno nastala občina Kranjska Gora, pod katero danes spada Srednji Vrh.

Srednji Vrh danes šteje 20 hišnih števil. Geografsko se začne pod vznožjem Merklrove police na Frtalji, nadaljuje na višje ležeči ledeniški polici od 900 do 1000 metrov nadmorske višine med potokoma Smeč in Jerman ter prek hudournika Hladnik do skrajnega vzhodnega roba travnate police Pri Vavčarju.

Na Frtalji v dolini ob potoku Smeč in stari kolovozni poti čez Kamen iz Loga v Srednji Vrh, sta bili Frtalježeva in Šavpahova hiša. Na Frtalji je bil mlin, omenjen že leta 1889, in stope za mlatenje žita. Šavpahova hiša ali Valjavka pa je davno tega imela še napravo za glajenje lodna in raševine. Danes sta obe hiši opuščeni.

Višje na desnem bregu Smeča je bila v 18. stoletju domačija Kajžnjek, kajža, kjer se je vse do leta 1889, ko je postal gospodar Franc Robič, obdržal

priimek Odermon oziroma Uderman. Nekdanja hiša je danes v ruševinah.

Med najstarejše domačije sodi prav gotovo Merklnova, ki je tudi najvišje ležeča kmetija v Karavankah, postavljena na pomembni strateški legi z dobrim pregledom nad zgornjo dolino, s čimer je povezano izročilo o signalni postaji v času turških vpadov. Hišo v obliki črke *L* so krasila okna in vrata s kamnitimi portali, v katerih je bil vklesan belopeški grb. Nekatero portalo danes hrani Gorenjski muzej. Od tu izhaja rod Mertlnov (priimek Märtl – Mertelj). Prva pisna omemba tega imena je v belopeškem urbarju leta 1498 kot Mörtl, Mertl, Märtl. Še leta 1889 je zapisan priimek Mertel, po drugi svetovni vojni pa dobi današnjo obliko s končnim soglasnikom *-j*. Priimek Mörtl je razširjen v Ziljski dolini in tudi na Koroškem. Domačija je danes lepo urejena in ima še ohranjeno gotsko okno na vzhodni strani hiše. Njihova planina je Merklnova planina, ki leži pod Vošco. Poleg je Jureževa domačija, ki je mlajša in je nastala z delitvijo Merklrove domačije med brati. Domačija obsega kamnito stanovanjsko hišo in hlev. Na polju pod domačijo ob poti na Kamen je hišna kapelica. Njihova planina je Jureževa planina, ki leži pod Vošco.

Domačiji imata travnike in njive okoli hiše ter višje ležeče pašnike. Z zemljiško odvezo pa sta pridobili tudi višje ležeči istoimenski planini: Jureževa in Merklva planina, ki so ju v času Marije Terezije tudi kosili.

Do vrha Karavank, kjer poteka državna meja med Slovenijo in Avstrijo, je le dobro uro hoje.

44 Savnik, Krajevni leksikon Slovenije, Ljubljana, 1968-1980, str. 111.

45 Savnik, Krajevni leksikon Slovenije, Ljubljana, 1968-1980, str. 111.

Po drugi svetovni vojni so za varovanje in nadzor jugoslovanske meje postavili karavlo na Kocjanovih senožetih, ki jo domačini imenujejo Karavla. Druga je bila v Hladniku. V povojnem času je bilo gibanje v obmejnem pasu, ki se je začel tik nad vasjo, omejeno. Domačini so imeli posebne dovolilnice, s katerimi so se morali javiti v eni od karavl, da so lahko odšli na svoje planine ali v gozdove. Vojaki so se od tod umaknili v sedemdesetih letih 20. stoletja, danes pa je karavla kot počitniška hiša občasno obiskana. Pod Karavlo je stala Smolejeva 'Šupa'. Na tem mestu je Jože Miklič postavil počitniško hišico. Teh je v Srednjem Vrhu razmeroma malo. V predvojnem času je bila Kranjska Gora z okolico vse bolj priljubljen letoviški kraj letnega in zimskega turizma.⁴⁶ Srednji Vrh je bil že med obema vojnama letoviški kraj, kamor so na oddih prihajali tudi gostje iz Zagreba. Na kamnitem robu Smolejevih travnikov, z ledinskim imenom v Dmecu, je leta 1938 zgradil počitniško kočico etnolog profesor dr. Niko Kuret, na Robu pa leta 1939 Stanka Modic, pozneje poročena Špinčič.

Tudi Smolejeva domačija je ena starejših in je bila nekajkrat dozidana. Sčasoma je pridobila današnjo podobo. V kamnitem portalu ima vklesano najstarejšo ohranjeno letnico 1651. Ime se je ohranilo skozi stoletja, prvotni priimek Smille oziroma Smolley se zamenja, ko se Matthaesus in Magdaleni Schmoley rodijo tri hčerke: Maria, Elisabetha in Urshula. Elisabetha je poročena z Jurijem Cuznerjem, ki ga leta 1777 zasuje plaz in

tako postane vdova ter prevzame skrb za kmetijo. Domačija ima planine in gozdove v Hudih hlevih, Železnici in planino Za Lepim vrhom še danes, tako, kot jim je bilo dodeljeno z zemljiško odvezo. V povojnem času so nacionalizirali večino gozdov in planin, ki pa so bile leta 1995 z denacionalizacijo vrnjene lastnikom.

Na Smolejevo meji Hlebanjeva domačija, ki se je ohranila s svojo značilno koroško arhitekturo. S poznogotskimi, renesančnimi in baročnimi prviniami odstira postopen, stoletja dolg razvoj in dokazuje, da je bila v vseh razvojnih obdobjih zidava temeljita in ambiciozna.⁴⁷ V hiši je dragocen lesen strop z vrezano letnico 1506, ki dokazuje, da je Hlebanjeva domačija stara več kot 500 let. Pri hiši se je od vsega začetka pa do danes ohranil priimek Hlebanja. Hlebanjevi hranijo bogat in dobro ohranjen hišni arhiv, iz katerega so črpali snov za knjigo Hlebanjev rod skozi stoletja, ki so jo izdali ob 500-letnici domačije leta 2006.

Senožetna planina je bila v Hudih hlevih, planini pa v Žlebnicah in Za Lepim vrhom.

Značilnost teh domačij je tudi ta, da so imele ob gručasti parcelni razdelitvi ob hišah grede, kjer so gospodinje pridelale vso potrebno zelenjavo. Grede so kot »gartl« popisane že v jožefinskem katastru. Ob globoki strugi potoka Jerman so bili postavljeni hišni mlini, ki jih danes ni več. Do nedavnega je višje v Dovu delovala še Hlebanjeva žaga, ki je danes opuščena, vodni tok pa izrabljajo za elektrarno. Hlebanjevi domačiji je pripadalo Bukovje, značilna stavba s štirikapno streho iz prve polovice 19. sto-

⁴⁶ Černe, Borovška vas : monografija o Kranjski Gori, Kranjska Gora, 1992, str. 110.

⁴⁷ Deu, Arhitektura Hlebanjeve domačije, Ljubljana, 2006, str. 8.

letja, z najstarejšo ohranjeno letnico 1843, ki je danes počitniška hiša. Hišo in bližnjo kapelico sta zgradila Jakob in Šimen Hlebanja. V kapelici je zvon, ki je veljal za varuha Srednjega Vrha pred točo. Zvonili so vsak dan zjutraj, opoldan in zvečer ter vsakemu domačinu ob smrti v slovo. V Bukovju je prebival tkalec Hlebanjev Vor`n, ki je imel močan glas in je zato v pogrebnem sprevodu vedno molil naprej.⁴⁸ Nižje od kapelice je stal hlev, ki ga je Janez Hlebanja prezidal v hišo. Nedaleč od tod stojita še počitniški hiši Tince Blatnik in družine Plemelj.

Leta 1933 je učiteljica Pavla Kobler iz Ljubljane, žena sodnika Franca Koblerja, od Hlebanjevih odkupila zemljišče. Zaprošila je za gradbeno dovoljenje za izgradnjo vile na skalnatem griču na robu ledeniške police na Glavi, od koder se odpira prelep pogled na vso dolino in vrhove Martuljkove skupine do Jalovca. Po drugi svetovni vojni sta Pavla in Franc Kobler še pred nacionalizacijo vilo prodala in zgradila počitniško hišo pri Poharju, tik ob potoku Jerman, kjer je nekdanja stara Poharjeva hiša, a jo je leta 1916 odnesel narasli potok Jerman⁴⁹. Vila na Glavi je postala mladinski počitniški dom Ljubljana-Šiška. Dolgo let je bila »Glava« ne le počitniški dom Šiškarjev, temveč tudi vaška gostilna, kamor so domačini iz vse doline radi zahajali. Letos je bil dom porušen, Srjani pa pogrešajo »staro Glavo«. Zdaj se zbirajo v na novo zgrajenem gasilskem domu.

Dom na Glavi leta 2015 (foto Majda Tamcar)

Na dvignjenem robu ob potoku Jerman sta domačiji Pri Kocjanu in Vahu. V Belopeškem urbarju iz leta 1498 je imenovan Kanzian Klebana kot podložnik, ki so mu bili predpisani tlaka in dajatve iz pridelka in zemlje, ki jo je obdeloval. Na podlagi imena predvidevamo, da gre že za Kocjanovo domačijo Kanzian. Po vsej verjetnosti je že takrat obdeloval polje na srenški ravnici med potokoma Jerman in Hladnikom. Prav tako se *Kanziana* omenja v tako imenovani Oparnikovi tožbi iz leta 1582. V popisu iz leta 1754 je pri hiši gospodar *Urbanus Sima*, prav tako v jožefinskem katastru leta 1787. V franciscejskem katastru je priimek *Barthl Blenkus*, vendar je že omenjeno tudi domače ime *Kotiana*, *Kocjan* pa leta 1889, ko se tu že pojavi tudi priimek *Robič*. Iz navedenega lahko sklepamo, da se je hišno ime razvilo iz osebnega imena.

V popisu leta 1754 se pojavi ime *Gregorius Lach*. Iz priimka se razvije domače ime Pri Vahu, kar se

48 Košir, Sma táce pa n'č dr'gáče = Smo kakršni smo, Gozd - Martuljek, 2002, str. 150.

49 Košir, Sma táce pa n'č dr'gáče = Smo kakršni smo, Gozd - Martuljek, 2002, str. 148.

kaže že v jožefinskem katastru iz leta 1787, ko je naveden gospodar *Mathias Smuck Vach*. Pri Vahu so imeli poleg njiv in travnikov v bližini hiše še pašnik *Za Lepim vrhom*, kjer je Vahova planina še danes, vendar je opuščena. V franciscejskem katastru iz leta 1827 pa je naveden gospodar Thomas Smuk Vach.

Ledeniško polico, na kateri so postavljene srenške domačije, še enkrat preseka hudourniški potok Hladnik. Na levi strani se polica končuje z višje ležečo kmetijo Pri Vavčarju. Priimek Valitscher zasledimo v Oparnikovi tožbi leta 1582 in se ohrani vse do 1827. Leta 1889 je gospodar Johann Arih, ki ga nasledi sin Franc tega pa leta 1962 nečak Peter Robič, ki za stricem prevzame Vavčarjevo kmetijo. Od tod je bil doma misijonar Lovrenc Lavtižar, na kar opozarja spominska plošča na pročelju. Domačija ima svojo planino pod Baško, na kateri so imeli v času Marije Terezije pravico pasti še gospodarji *Spella Cuznerin* (Smolejeva), *Thomas Hlebaina* (Hlebanjev), *Joseph Lautishcar* (Vavčarjev), *Matthias Smuck* (Vahov) in *Gasper Simma* (Kocjanov).

Zemlja je bila in je še vedno vir preživetja Srjanov. V zgodovinskih virih je izpričana pridelava ovsa, pšenice, rži in ječmena, kar se je v zadnjem času opustilo. Od Marije Terezije dalje tusadijo krompir. V preteklosti so redili govedo in drobnico, pri hiši pa so imeli še konje in vole. Za preživetje so bili ves čas potrebni še dodatni viri. S čim natanko so se ukvarjali v 15. in 16. stoletju, še ni dovolj raziskano, vendar lahko sklepamo, da je šlo za dejavnosti, povezane z razmahom železarstva

oziroma fužinarstva v okolici. Kuhali so oglje in apno ter rudarili.⁵⁰ Podobno ugotavlja tudi Balthasar Hacquet v svoji knjigi *Oryctographia Carniolica*.⁵¹ Pomemben vir dohodka je prihajal tudi od gozdov, ki so dajali kvaliteten les (zlasti macesen) za gradnjo in obnovo hiš ter gospodarskih poslopij. Večina kmetov je bila in je še vedno lovcev, ki so danes združeni v lovski družini Kranjska Gora. Pred drugo svetovno vojno so imele največje domačije svoja lovišča, ki so jih gospodarji tudi dajali v zakup in s tem denarjem plačevali davke.

Srjani se še vedno aktivno ukvarjajo s kmetovanjem, kosijo strmine in vztrajajo pri planinski paši, čeprav jim mnogokrat povzročajo škodo volkovi in medved. Dodatni zaslužek jim predstavljajo zaposlitve v dolini ali dejavnost, ki jo opravljajo kot samostojni podjetniki, zlasti mizarstvo in gozdarske storitve. Glavna povezava z dolino je cesta v Gozd - Martuljek, ki je bila zgrajena leta 1964. Pred tem je bil Srednji Vrh s kolovozno potjo prek Kamna v Log povezan s Kranjsko Goro ter s potjo od Vavčarjeve domačije v Spodnje Rute. Število prebivalcev Srednjega Vrha se s časom spreminja. V popisu iz leta 1754 je tod živelo 87 Srjanov, v popisu iz leta 1890 jih je bilo 100, danes pa jih na kmetijah živi še 32.⁵² Ostali prebivalci Srednjega Vrha so lastniki vikendov.

50 Hlebanja, Hlebanjev rod skozi stoletja: v Srednjem Vrhu, Ljubljana, 2006, str. 27.

51 Hacquet, Balthasar: *Oryctographia Carniolica*, Leipzig, 1778 - 1789

52 "Prebivalstvo po naseljih, podrobni podatki, Slovenija, 1. januar 2018". Statistični urad Republike Slovenije. 6. junij 2018. Pridobljeno dne 8. junija 2018.